

דבר תורה לפרשת קורח מאת ד"ר נעמה סט

"האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף"!!

סוגיית הענישה ותכליותיה מהווה כר לדיונים נרחבים בתחומי הפילוסופיה הכללית, המחשבה היהודית ועוד. בפרשתנו תגובות הקב"ה לתלונות קורח ועדתו וכן תגובות משה ואהרן להתרחשויות מזמנות דיון בסוגיה.

התגובה הראשונית של הקב"ה לתלונת קורח ועדתו היא: **"וַיִּזְבֹּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר הִבְדְּלוּ מֵתַוְךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וְאָכְלָה אֹתָם כְּרִגְעַ"**. (במדבר טז, כ-כא)

הרמב"ן על אתר מבאר כי רצון ה' היה לכלות את כל עדת בני ישראל ולא רק את עדת קורח, מכיוון שהעם כולו החל להרהר אחר מנהיגותו של משה. נראה כי משה ואהרן קובלים על הענשת כלל העדה: **וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֶל-אֱ-לֹהֵי הָרוּחַת לְכָל בֶּשֶׂר הָאִישׁ אֶחָד יִחְטָא וְעַל כָּל הָעֵדָה תִּקְצָף**: (שם, כב). נראה אם כך שמשה ואהרן מבקשים מהקב"ה לחלק בין החוטאים עצמם לבין הנוהים אחריהם. מן ההמשך עולה כי טענתם של משה ואהרן התקבלה ומשה נדרש לומר לעם: **"סוּרוּ נָא מֵעַל אֶהְלֵי הָאֲנָשִׁים הַרְשָׁעִים הָאֵלֶּה וְאֵל תִּגְעוּ בְּכָל אִשׁוֹר לָהֶם פֶּן תִּסָּפוּ בְּכָל חַטָּאתָם"**: (שם, כו)

בביצוע העונש בכל זאת נענשת גם הסביבה הקרובה של החוטאים: **"וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת בְּתִיחָם וְאֶת כָּל הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֹרַח וְאֶת כָּל הַרְכוּשׁ: וַיִּרְדּוּ הֵם וְכָל אִשׁוֹר לָהֶם חַיִּים שְׂאֵלָה וַתִּכַּס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ וַיֹּאבְדוּ מֵתַוְךְ הַקֶּהֶל: וְכָל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיהֶם נִסּוּ לְקַלֵּם כִּי אָמְרוּ פֶּן תִּבְלַעֵנוּ הָאָרֶץ"**. (שם, לב-לד)

מדוע מבקש הקב"ה להעניש את "כל האדם אשר לקורח" ולא רק את החוטאים כעצמם? מדוע על העם שנמצא בסמוך לנוס כדי שלא להיפגע? ניתן לחשוב על כמה תשובות מתחום הפילוסופיה של הענישה. אם נתייחס לעונש כגמול – הרי שהקירבה לחוטא היא מעשה פגום בפני עצמו שמצדיק ענישה. ; אם נתייחס לעונש כמעשה שתכליתו הרתעה – הרי שמטרת העונש היא להרחיק את הציבור מדרכו של החוטא. (על השפעתו של קורח ותלונותיו ניתן ללמוד מתלונות "כל עדת בני ישראל" כנגד משה ואהרן בסמוך. במדבר יז, ו-י) ועדיין שאלת הענישה הקולטיבית הטרידה רבים מחכמי העולם בכלל ומחכמי ישראל בפרט שביקשו לתת לה מענים שונים.

הגמרא במסכת שבועות מניחה כי העובדה שאדם נענש מלמדת שכנראה הוא לא טמן ידו בצלחת וסייע למעשה העבירה. **"ותניא, אמר ר"ש: אם הוא חטא, משפחתו מה חטאת? לומר לך: אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולה מוכסין, ושיש בה לסטים שאין כולה לסטים, מפני שמחפין עלינו!"** (תלמוד בבלי מסכת שבועות דף לט עמוד א)

אולם תירוץ זה לעתים אינו מתיישב על הלב. מה נאמר על ילדי המשפחה? האם גם הקטנים שבהם חטאו וראויים להיענש? רס"ג ביקש ליישב את הקושי באמצעות הסבר כי הגמול הנראה בעולם הזה אינו הגמול הסופי. העונש שאנו רואים בעינינו איננו חשבון אחרון:

כפי שהדבר ידוע בבוא כל מכה כללית באחד הזמנים, כגון רעב וחרב ודבר, שיהו מקצת בני אדם בה ענושים ומקצתם בניסיון. ואפילו המבול לא יבצר שלא היה בהם נערים וטף בניסיון... וכמו שאין לנו ספק שאבותינו במצרים היו בהם צדיקים רבים, ועמדו בניסיון עד שנשלם אותו קץ... ומזה עוד שהצדיק [=הקב"ה]... השמיד טף דור המבול, ואנחנו רואים תמיד שהוא מייסר את הטף ואף ממיתם. אם כן, מתחייב שיהא אחר המוות מצב שיגיעו בו לגמול מסוים חלף יסוריהם. (ספר הנבחר באמונות ובדעות לרבנו סעדיה, מאמר שמיני-תשיעי)

לדעת רס"ג התבוננות במציאות של אומללות וקושי עד כדי מוות של ילדים צעירים מחייבת את המסקנה שהמציאות שאנו רואים בעולם הזה אינה חזות הכל. ברקע גישות זו עומדת ההנחה כי אכן הענישה מגלמת גמול צודק, אלא שהצדק לא תמיד ניתן להיראות לעיני בשר ודם.

לצד הסברים אלו מתאר לנו המדרש כי משה ואהרון ביקשו אחרת. הם ביקשו שהצדק לא רק יעשה אלא גם יראה:

ויפלו על פניהם ויאמרו א-ל א-להי הרוחות לכל בשר וגו', אמרו לפניו רבש"ע, מלך שמרדה עליו מדינה, שעמדו וקיללו את המלך, או שלוחיו עשרה או עשרים מהן, משלח לגיונותיו, ועושה בה אנדרולומוסיא, והורג הטובים עם הרעים, לפי שאינו מכיר בהם, מי מרד ומי לא מרד, מי כיבד את המלך ומי קיללו, אבל אתה יודע מחשבותיו של כל אדם, ומה הלבבות והכליות יועצות, ואתה יודע מי חטא ומי לא חטא, ואתה יודע רוח של כל אחד ואחד, לכך נאמר א-ל א-להי הרוחות לכל בשר, אמר להם הקדוש ברוך הוא יפה אמרתם, אני מודיע את הדבר מי חטא ומי לא חטא. (מדרש תנחומא (בובר) פרשת קרח)

ואיך נתבונן אנו במציאויות חיים מורכבות שאנחנו נתקלות בהם? נדמה ששאלה קדמונית-קיומית זו תמשיך ללוות את האנושות כולה ואותנו בתוכה.